

BULLETIN OF ECONOMIC THEORY AND ANALYSIS

Journal homepage: <http://www.betajournals.org>

Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (Bir Muhteva Analizi İncelemesi)

Ahmet CANLI <https://orcid.org/0000-0002-1204-9819>

To cite this article: Canlı, A. (2020). Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (Bir Muhteva Analizi İncelemesi). *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 5(2), 75-99.

Received: 18 Jun 2020

Accepted: 26 Jul 2020

Published online: 31 Dec 2020

©All right reserved

Bulletin of Economic Theory and Analysis

Volume V, Issue 2, pp. 75-99, 2020

<http://www.betajournals.org>

Original Article / Araştırma Makalesi

Received / Alınma: 18.06.2020 Accepted / Kabul: 26.07.2020

Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (Bir Muhteva Analizi İncelemesi)

Ahmet CANLI^a

^aDr., Dubai Ticaret Ataşesi. Dubai Başkonsolosluğu, Dubai, BAE <https://orcid.org/0000-0002-1204-9819>

ÖZ

1950, 1954 ve 1957 yıllarındaki genel seçimlerden en yüksek oyu alarak iktidara gelen Demokrat Parti (DP), 1950-1960 yılları arasında 5 adet hükümet kurmuştur. Ekonomi tarihi literatüründe, DP'nin çok partili hayata geçişin hemen akabinde iktidara gelmesinde dönemin olumsuz iktisadi şartlarına dikkat çekilmektedir. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı döneminde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından uygulanan savaş ekonomisinin getirdiği ilave vergiler sermayedar kesimini, artan yokluk ve işsizlik ise halkın büyük çoğunluğunu oldukça olumsuz etkilemiştir. Piyasada oluşan karaborsa ortamını değerlendiren ticaret burjuvazisi ile toprak ağaları ise savaştan olumlu etkilenen küçük bir azınlığı oluşturmaktadır. Doğal olarak savaşın faturası, ülkenin o tarihe kadar tek iktidar partisi olan CHP'ye kesilirken, iktisadi kalkınma vaat eden söylemleriyle DP halkın büyük kısmının teveccühünü ve desteğini kazanmıştır. Birinci Hükümet Programından itibaren ekonomi politikasını liberalleşme, tarıma öncelik verme ve özel sektörü geliştirme üzerine kuran DP, 10 yıllık iktidarının ikinci yarısına doğru programlardan farklı uygulamalar yapmak zorunda kalmıştır. Çalışmamızda, DP hükümet programlarında ekonomiye verdiği önem ile ekonomi politikalarındaki değişim muhteva analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş ve iktidara gelirken dile getirilen söylemler ile uygulama farklılıklarının nedenleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Demokrat Parti,
Adnan Menderes,
Ekonomi
politikaları,
Muhteva analizi

JEL Kodu

B20, E02, O43,
O52, P16, P47

İLETİŞİM Ahmet CANLI ✉ canli72@yahoo.com 📧 Dubai Ticaret Ataşesi. Dubai Başkonsolosluğu, Dubai, BAE

* Bu makale 2020 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Adnan Menderes ve Turgut Özal Dönemi Ekonomi Politikalarının Analizi" isimli doktora tezinden faydalanılarak üretilmiştir.

Economic Policies of Democrat Party (A Content Analysis Study)

ABSTRACT

Democrat Party (DP), formed five different governments between 1950 and 1960, after winning the general elections in 1950, 1954 and 1957. The literature of economic history underscores the negative economic conditions of the period which helped DP come to power soon after the transition to multi-party system in 1946. The financial burdens of the Second World War were mostly on the shoulders the poor, while additional taxes imposed by Republican People's Party (CHP) had serious adverse effects on the capitalist sector. The trade bourgeoisie and big landlords, profiting from the scarcity, were the only groups positively affected by the war. Eventually, CHP as only ruling party until that time had to pay the bill of war, while DP, promising an immediate economic development, earned the support of the majority. DP, whose economic policy built on liberalization, prioritizing agriculture and developing the private sector, had to divert from the programs towards the second half of its 10-year government. This study analyzes the importance given to the economy by the DP and the changes in economic policies by using the content analysis method. It also discusses the reasons for the differences between the discourse and implementation.

Keywords

Democrat Party, Adnan Menderes, Economic policies, Content analysis
JEL Classification
B20, E02, O43, O52, P16, P47

1. Giriş

Cumhuriyetin ilanından çok partili dönemin başlamasına kadar geçen 22 yıllık sürede yaşanan yurtiçinde ve yurtdışında yaşanan birtakım gelişmeler Demokrat Partinin (DP) iktidara gelişini kolaylaştırdığı gibi benimsediği ekonomi politikalarının da altyapısını oluşturmuştur. DP öncesi ülkenin sosyal yapısına baktığımızda, nüfusu savaş ve mübadele nedeniyle azalan, eğitim düzeyi düşük ve ağırlıklı olarak kırsal kesimde yoğunlaşmış bir toplum yapısı görülmektedir (Kepenek, 2012: 38). Ülke ekonomisi ise ağırlıklı olarak tarıma dayalıdır ve gerek kır gerek kent ekonomisinde küçük üreticilerin ağırlığı mevcuttur (Pamuk, 2016: 159).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomi politikası özel sektöre dayalı sanayileşme olarak öngörülmüş ve bu amaçla 1924 yılında ulusal bankacılık alanında faaliyette bulunmak üzere Türkiye İş Bankası kurulmuş, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Yasası ihdas edilmiştir (Kepenek, 2012: 41; Pamuk, 2016: 181). 1925'te sanayi sektöründe faaliyet gösteren özel sektöre kredi vermek ve sanayi teşvik primlerine aracı olmak amacıyla kurulan Sanayi ve Maadin Bankası ise başarılı olamamıştır (Yenal, 2010: 70). 1932 yılına kadar faaliyette bulunan Sanayi ve Maadin Bankasının yerini Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası almıştır. Söz konusu kuruluşların da başarısız olması üzerine 1933'te Sümerbank kurulmuştur (Kepenek, 2012: 44-45).

Türkiye, Büyük Bunalım nedeniyle maruz kaldığı iktisadî sorunlar nedeniyle içe dönük kalkınma stratejileri uygulamaya başlamış ve 1930-1939 döneminde ekonomi politikası olarak devletçiliği benimsemiştir (Aydın, 2005: 26). 1932 yılından itibaren sanayileşmeyi hızlandırmak amacıyla 1934’de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulmuştur (Şahin, 2014: 45). 1935 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planına hazırlık çalışmaları sürecinde Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Maden Arama Tarama Enstitüsü ve Etibank kurulmuş, ancak İkinci Dünya Savaşı’nın çıkması sonucu plan çalışmaları tamamlanamamıştır (Yenal, 2010: 86-87).

Her ne kadar fiilen savaşa girilmemekle birlikte, savaş ülke ekonomisini derinden sarsmış, ordunun muhtemel bir savaşa karşı hazırlanmasına ilişkin yapılan harcamaların yanı sıra üretici durumundaki erkeklerin orduya alınması neticesinde üretimde ciddi azalmalar görülmüştür (Pamuk, 2016: 199). 1940 tarihli “Millî Korunma Kanunu”, 1941 tarihli “Varlık Vergisi Kanunu” ve 1942 tarihli “Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu” bu dönemin en çok eleştirilen uygulamalarının başında gelmiştir. Neticede, uygulanan savaş ekonomisi ve kıtlık nedeniyle halk, ilave vergiler yüzünden ise sermayedar kesim bu savaştan oldukça olumsuz etkilenmiştir. Diğer taraftan, savaş ekonomisi halkın küçük bir azınlığına yeni fırsatlar sunmuştur. İthalat kısıtlaması ve üretim düşüşü nedeniyle meydana gelen karaborsa ortamını değerlendiren ticaret burjuvazisi ile toprak ağaları, büyük kazançlar elde etmiştir. Doğal olarak savaşın tüm olumsuz faturası Cumhuriyet Halk Partisi’ne (CHP) kesilmiş, zenginleşen toprak ağaları ve tüccarlar kendi iktidarını kurmak ve ülke ekonomisinin dışa açılmasıyla birlikte kendi güç ve çıkarlarını artırmak istemiştir (Eroğul, 1998: 85-86; Aydın, 2005: 27).

1950 seçiminde %53,3 oranında oy alarak 408 milletvekili çıkaran Demokrat Parti sadece 69 milletvekili çıkaran CHP’den iktidarı devralmış, 1954 ve 1957 yıllarındaki genel seçimlerden de en yüksek oyu alarak iktidarını devam ettirmiştir (Eroğul, 1998: 83-84). Bununla birlikte, 1950-1960 yılları arasında Demokrat Parti tarafından 5 adet hükümet kurulmuştur. Hükümet programlarında daha fazla liberalleşme, tarıma öncelik verme ve özel sektörü geliştirme politikalarına yer veren DP, 10 yıllık iktidarının ikinci yarısına doğru programlardan farklı uygulamalar yapmak zorunda kalmıştır. Çalışmamızda, DP hükümet programlarında ekonomiye verdiği önem ile ekonomi politikalarındaki değişim muhteva analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş ve iktidara gelirken dile getirilen söylemler ile uygulama farklılıklarının nedenleri tartışılmıştır.

2. Yöntem

Çalışmamızda Adnan Menderes tarafından iktisadî altyapının geliştirilmesi amacıyla benimsenen ekonomi politikaları, muhteva analizi metoduyla incelenmesi sonucunda tespit edilmiştir. Bu amaçla, 1950-1960 yılları arasında Başbakanlık yapan Adnan Menderes'in 10 yıllık süre içinde kurduğu toplam 5 adet hükümetin Hükümet Programları incelenmiştir. Muhteva analizi sonucunda, öncelikle ekonomiye verilen önem ortaya konulmuş ve iktisadî kalkınma hedefinin araçları olarak benimsedikleri stratejilerin neler olduğu tespit edilmiştir. İncelemeler ve bulgular, programlarda dile getirilen politikalar ve stratejiler, “makroekonomi”, “ana sektörler (tarım, sanayi ve hizmetler)” ve “dış ticaret rejimi” başlıkları altında gerçekleştirilmiştir.

İlk örneği 18. Yüzyılda İskandinavya’da görülmekle birlikte 19. Yüzyıl başlarında ABD’de kullanımı yaygınlaşan muhteva analizi yöntemi, incelenen metin içerisindeki seçilmiş kelimelerin veya kavramların mevcudiyetini, sıklığını ve aralarındaki ilişkileri tespit etmekte kullanılmaktadır (Hsieh ve Shannon, 2005: 1278; Acun, 2005: 27). Kitap, makale, rapor gibi yazılı metinlerin yanı sıra sesli ve görsel materyallere de uygulanabilmektedir. Muhteva analizinin temel amacı, bilginin sistematik bir yöntemle ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmacının elde edilen bilgiden yola çıkarak genel çıkarımlar yapabilmesi, kuramlar geliştirmesi beklenmektedir. Bu yöntem sayesinde, incelenen materyaldeki kelimeler, sesler, görüntüler gruplandırılarak “kategori”lere ayrılmalıdır (United States General Accounting Office Program Evaluation and Methodology Division, 1996: 2-10). Kategorilerin oluşturulması metin analizini sadece kelime sayımı olmaktan çıkarır ve metnin içine dağılmış olan ve aralarında tanımlanmış bir aynı anlam birliği bulunan ifadeleri bir araya getirir. Bu amaçla öncelikle materyalde tespit edilen kavramsal ifadelerden yola çıkarak “kod” olabilecekler tespit edilir. Seçilecek kodların anahtar bir fikri ve kavramı ifade etmesi gerekmektedir. Kodların kendi aralarındaki ilişki ve bağlantı durumuna göre alt kategoriler oluşturulur. Alt kategorilerin bir araya getirilmesi ve daha büyük gruplara ayrılmasıyla ana kategoriler oluşturulur (Hsieh and Shannon, 2005: 1278-1279). Kodlar ve kategoriler oluşturma aşamalarının neticesinde, elde edilen bilgilerin kavramlaştırılması, birbirleriyle karşılaştırılması, yorumlanarak özetlenmesi ve nihayetinde kuram geliştirilmesi mümkün olabilmektedir (Bryman and Burgess, 2002: 4-5).

3. Bulgular

Çalışmamızın bu bölümünde ekonomi politikalarının hükümet programlarındaki yeri ve önemi değerlendirilmiş, akabinde DP'nin iktisadî kalkınmaya ilişkin benimsediği ekonomi politikaları ve stratejiler incelenmiştir.

Ekonomiye verilen önem ve strateji tespiti yapmak üzere muhteva analizi kullanılmış olup, Menderes tarafından kurulan beş adet hükümete ilişkin olarak hazırlanan “Hükümet Programları” veri olarak tercih edilmiştir. Bu tercihimizin sebebi, söz konusu programların hükümetler için resmi bir yol haritası oluşturmasıdır. Programlar, hükümet kurulma aşamasında, TBMM’de temsil edilen partilerin mensuplarının huzurunda, bizzat Başbakanlar tarafından okunarak güven oylamasına tabi tutulurlar. Ayrıca, hükümet programlarının partilerin daha önce yayımlanan parti programlarıyla ve seçim meydanlarında dile getirdikleri vaatlerle uyumlu olabilmektedir. Nitekim, Menderes tarafından Mecliste okunan Hükümetlerinin Programlarında, DP'nin Parti Programına yer yer atıflar yapılmıştır.¹

Hükümet programlarının muhteva analizi yöntemiyle incelenmesi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Öncelikle anılan metot kullanılarak, programlarda ekonomiye verilen önem ortaya çıkarılmıştır. Bu amaçla, ana ve alt kategorilerde yer alan kelimelerin toplam metin içindeki payı hesaplanmıştır. Payı yüksek olan konuya verilen önemin, payı düşük olan konudan daha fazla olduğu varsayılmıştır. Yine muhteva analizi metodunun kullanıldığı ikinci aşamada, hükümet programlarında iktisadî kalkınma için dile getirilen politikalar tespit edilmiştir. Son aşamada, hükümet programlarında ifade edilen politikaların nasıl ve ne derece uygulanabildiği incelenmiş ve politikalar ile uygulama farklılığın sebepleri tartışılmıştır.

3.1. Ekonomiye Verilen Önem

Demokrat Parti döneminde ekonomiye verilen önemin ortaya konulması amacıyla hükümet programları nicel muhteva analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu kapsamda kaynak olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı tarafından hazırlanan *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri: Cilt 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)* isimli eserin pdf versiyonu kullanılmıştır. Söz konusu kitapta, DP tarafından kurulan 5 adet hükümete ait hükümet programlarının tamamına

¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 3, Oturum 1, c.1 (Mayıs 1950), 27 ve 30; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 58, Oturum 1, c.6 (Mart 1951), 61

yer verilmiştir. Ancak, eserde rastlanılan yazım hatalarının düzeltilmesi amacıyla Microsoft Word 2019 isimli kelime işlemcisi kullanılmıştır. Bilgisayar ortamında işlem yapılabilmesini teminen düzeltmeleri içeren metinlerin nihai hali, Times New Roman fontunda ve 12 punto büyüklüğünde Word belgesi olarak kaydedilmiştir.

Tablo 1'in incelenmesinden de görüleceği üzere, hükümet programlarında kullanılan kelimelerin sayısı, orijinal metninde yer almayan (*soldan alkışlar, bravo sesleri* vb.) ifadeler çıkarıldıktan sonra, toplamda 18,857 adettir ve 52 sayfadır. En uzun hükümet programı 6,725 kelime sayısı ile Üçüncü Hükümet Programı olurken, en kısası 1,789 kelime ile Dördüncü Hükümet Programıdır.

Tablo 1

DP Hükümet Programlarının Toplam Büyüklüğü

DÖNEMLER	I	II	III	IV	V	TOPLAM
SAYFA SAYISI	10	9	18	5	10	52
KELİME ADETİ	3,748	2,846	6,725	1,789	3,749	18,857

Hükümet programlarında yer alan tüm konular, Atlas.ti isimli program kullanılmak suretiyle ana ve alt başlıklar altında kategorize edilmiştir. İlk aşamada, metinde yer alan cümleler veya kelime grupları konusu itibariyle ana kategoriler altında toplanmıştır. Bu çerçevede, hükümet programlarında tespit edilen ana kategoriler 5 adet olup; 1- *İktisadî*, 2- *Toplumsal*, 3-*Siyasî*, 4- *İdarî*; 5- *Diğer* olarak isimlendirilmiştir.

İkinci aşamada, alt kategorilerin tespiti amacıyla cümleler veya kelime grupları her bir ana kategori itibariyle detaylı analize tabi tutulmuştur. Buna göre;

1- *İktisadî* ana kategorisi; a-Makroekonomi, b- Sanayi ve KİT, c-Tarım, d-Hizmet, e-Altyapı (Ulaştırma, İletişim ve Enerji), f-Dış Ticaret,

2- *Toplumsal* ana kategorisi; a-Genel Toplumsal Konular, b-Eğitim, c-Kültür-Sanat, d-Sağlık, e-Şehirleşme-İmar, f-Çevre, g-Spor,

3-*Siyasî* ana kategorisi; a-Genel Siyasî Konular,

4- *İdarî* ana kategorisi; a-Genel İdarî Konular, b-Dışişleri, c-Adalet, d-Millî Savunma,

5- *Diğer* ana kategorisi; a-Giriş, Selamlama, Diğer,

alt kategorilerine ayrılmıştır.

Görüldüğü üzere ana ve alt kategorilerin tespiti sonucunda tümevarım yöntemiyle yapılmış olup, bu amaçla metinlerin defalarca okunması gerekmiştir. Diğer bir ifadeyle, kategorilerin isimlendirilmesi, daha önceden yapılan tasnife göre yapılmamış, okuma ve değerlendirme süreci sırasında ve sonrasında şekillenmiştir.

Çalışmamızda yöntem olarak tercih edilen muhteva analizi literatürde, içerdikleri kelime sayısı itibariyle kategorilerin oransal dağılımını ve dolayısıyla oranı yüksek olan kategorinin göreceli önemini ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır. Bu kapsamda, Tablo 2,3,4,5 ve 6'da sırasıyla Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci DP Hükümetlerinin hükümet programlarının konuları, ana ve alt kategoriler itibariyle tasnif edilmiş ve ana kategorilerin yüzde oranlarına yer verilmiştir.

Birinci Dönem Menderes Hükümeti Programı ana ve alt kategorilerde yer alan kelime sayısı ve ana kategorilerin toplam konuşma içindeki paylarını gösteren Tablo 2 incelendiğinde, Menderes tarafından ekonomi içerikli konulara %55 oranında ağırlık verildiği görülmektedir. Ekonomi konularının hemen ardından gelen siyasî konular ise %20 oranına sahiptir. Ancak, siyasi ana kategorisinde yer alan ifadelerin çoğu CHP iktidarına eleştiri niteliğindedir. Birinci Dönem Menderes Hükümeti Programında, idarî konuların payı %17, toplumsal konuların payı ise %8 düzeyindedir.

Tablo 2

Birinci Dönem DP Hükümetine İlişkin Nicelik Analizi

ANA KATEGORİLER	ALT KATEGORİLER	KELİME ADETİ	TOPLAM	PAY (%)
İKTİSADÎ	Makroekonomi	965	2,069	55
	Sanayi ve KİT	407		
	Tarım	514		
	Hizmet	-		
	Altyapı	123		
	Dış Ticaret	60		
TOPLUMSAL	Genel Toplumsal Konular	-	313	8
	Eğitim	153		
	Sağlık	114		
	Şehirleşme-İmar	46		
SİYASÎ	Genel Siyasî Konular	678	678	18
İDARÎ	Genel İdarî Konular	114	632	17
	Dışişleri	244		
	Adalet	161		
	Millî Savunma	113		
DİĞER	Giriş, Selamlama, Diğer	56	56	1
TOPLAM			3,748	100

Birinci Dönem Menderes Hükümeti Programında ekonomi başlığı alt kategoriler itibariyle ve önem sırasına göre incelendiğinde ise, makroekonomi politikalarının %47, tarım politikalarının %25, sanayi ve KİT politikalarının %20, altyapı politikalarının %6, dış ticaret politikalarının ise %3 pay aldığı görülmektedir.

İkinci Dönem Menderes Hükümeti Programına ilişkin Tablo 3'e baktığımızda, ekonomiye ilişkin konuların oranının bir önceki döneme göre 19 puan düşerek %36'ya gerilediği görülmektedir. Diğer taraftan, siyasî içerikli konular ise 16 puan artarak %35'e çıkmıştır. Bununla birlikte, idarî ve toplumsal konuların ise bir önceki döneme oldukça yakın şekilde sırasıyla %19, konuların %9 pay aldığı tespit edilmiştir. Bu dönemde Menderes tarafından yapılan ekonomi ve siyaset odaklı değerlendirmeler hemen hemen eşit olmuştur.

Tablo 3

İkinci Dönem DP Hükümetine İlişkin Nicelik Analizi

ANA KATEGORİLER	ALT KATEGORİLER	KELİME ADETİ	TOPLAM	PAY (%)
İKTİSADÎ	Makroekonomi	348	1,024	36
	Sanayi ve KİT	247		
	Tarım	145		
	Hizmet	-		
	Altyapı	230		
	Dış Ticaret	54		
TOPLUMSAL	Genel Toplumsal Konular	-	265	9
	Eğitim	171		
	Sağlık	94		
	Şehirleşme-İmar	-		
SİYASÎ	Genel Siyasî Konular	954	954	34
İDARÎ	Genel İdari Konular	188	538	19
	Dışişleri	144		
	Adalet	137		
	Millî Savunma	69		
DİĞER	Giriş, Selamlama, Diğer	65	32	2
TOPLAM			2,846	100

Ekonomi içerikli alt kategorilerin İkinci Dönem Menderes Hükümeti programındaki dağılımında önemli değişiklikler tespit edilmiştir. Para ve maliye politikalarına yer verilen makroekonomi başlığı ile tarım sektörüne ilişkin genel değerlendirmelerin payı sırasıyla 13 ve 11 puan azalarak %34'e ve %14'e düşmüştür. Anılan dönemde sanayi ve KİT politikalarının ağırlığı 4 puan artarak %24'e, altyapı politikalarının ağırlığı 16 puan artarak %22'ye, dış ticaret politikalarının payı ise 2 puan artarak %5'e yükselmiştir.

Üçüncü Dönem Menderes Hükümeti Programında yer alan ekonomi içerikli konuların oranı bir önceki döneme göre 9 puan artarak %45'e yükselmiş ve ilk sırayı almıştır. Siyasî değerlendirmelerin yer aldığı konular 2 puanlık bir artışla ve %36 oranıyla ikinci sırada gelirken, idarî konular 8 puan, toplumsal konular ise 4 puan gerileyerek sırasıyla %11 ve %5'lik oranlara sahip olmuştur.

Tablo 4

Üçüncü Dönem DP Hükümetine İlişkin Nicelik Analizi

ANA KATEGORİLER	ALT KATEGORİLER	KELİME ADETİ	TOPLAM	PAY (%)
İKTİSADÎ	Makroekonomi	1,799	3,058	45
	Sanayi ve KİT	292		
	Tarım	700		
	Hizmet	-		
	Altyapı	267		
	Dış Ticaret	-		
TOPLUMSAL	Genel Toplumsal Konular	66	305	5
	Eğitim	122		
	Sağlık	117		
	Şehirleşme-İmar	-		
SİYASÎ	Genel Siyasî Konular	2,430	2,430	36
İDARÎ	Genel İdari Konular	-	738	11
	Dışişleri	505		
	Adalet	82		
	Millî Savunma	151		
DİĞER	Giriş, Selamlama, Diğer	194	194	3
TOPLAM			6,725	100

Söz konusu dönemde ekonomi politikalarının büyük oranda makroekonomi değerlendirmesi şeklinde ifade edildiği ve oranının %59 olduğu, ikinci sırada gelen tarım politikalarının payının %23, sanayi ve KİT politikaları %10, altyapı politikaları %9 olduğu tespit edilmiştir.

DP'nin en kısa programı olan ve sadece 1,772 kelime ihtiva eden Dördüncü Dönem Menderes Hükümeti Programında ekonomi başlığı yine ilk sırada olup %59'luk bir payı bulunmaktadır. İkinci sırada gelen idarî konuların payı bir önceki döneme göre 6 puan artarak %17'ye yükselirken, siyasî konuların payı 25 puanlık bir düşüşle %11 oranına gerilemiştir. Dördüncü dönem DP Hükümet Programında toplumsal konulara ise yer verilmediği tespit edilmiştir.

Tablo 5

Dördüncü Dönem DP Hükümetine İlişkin Nicelik Analizi

ANA KATEGORİLER	ALT KATEGORİLER	KELİME ADETİ	TOPLAM	PAY (%)
İKTİSADÎ	Makroekonomi	314	1,051	59
	Sanayi ve KİT	356		
	Tarım	365		
	Hizmet	-		
	Altyapı	16		
	Dış Ticaret	-		
TOPLUMSAL	Genel Toplumsal Konular	-	-	-
	Eğitim	-		
	Sağlık	-		
	Şehirleşme-İmar	-		
SİYASÎ	Genel Siyasî Konular	188	188	11
İDARÎ	Genel İdari Konular	105	315	17
	Dışişleri	210		
	Adalet	-		
	Millî Savunma	-		
DİĞER	Giriş, Selamlama, Diğer	235	235	13
TOPLAM			1,789	100

Dördüncü Dönem Menderes Hükümeti Programında yer alan ekonomi politikalarına ilişkin alt kategoriler ise üç konuyu ihtiva etmekte olup, ağırlık dağılımı birbirine yakındır. Bir önceki döneme göre 12 puan artış gösteren tarım politikaları ile 24 puan artış kaydeden sanayi ve KİT politikalarının oranları sırasıyla %35 ve %34 olurken, makroekonomi politikalarının oranı ise 29 puan azalarak %30'a gerilemiştir.

Beşinci Dönem Menderes Hükümeti Programına gelindiğinde, ağırlığı bir önceki döneme göre 23 puan azalan ekonomi içerikli konuların %36'lık bir pay aldığı ve ilk defa ikinci sırada geldiği tespit edilmiştir. Söz konusu programda ağırlık idarî konulara verilmiş olup, bir önceki döneme göre 21 puan artış gösteren idarî konuların toplam içindeki payı %38 seviyesindedir. Ağırlığını 11 puan artıran siyasî konuların payı %20 olurken, bir önceki dönemin programında yer verilmeyen toplumsal konuların payı ise sadece %2 seviyesinde kalmıştır.

Tablo 6

Beşinci Dönem DP Hükümetine İlişkin Nicelik Analizi

ANA KATEGORİLER	ALT KATEGORİLER	KELİME ADETİ	TOPLAM	PAY (%)
İKTİSADÎ	Makroekonomi	1,015	1,361	36
	Sanayi ve KİT	257		
	Tarım	-		
	Hizmet	67		
	Altyapı	22		
	Dış Ticaret	-		
TOPLUMSAL	Genel Toplumsal Konular	30	92	2
	Eğitim	-		
	Sağlık	-		
	Şehirleşme-İmar	62		
SİYASÎ	Genel Siyasî Konular	756	756	20
İDARÎ	Genel İdari Konular	-	1,426	38
	Dışişleri	1,154		
	Adalet	-		
	Millî Savunma	272		
DİĞER	Giriş, Selamlama, Diğer	114	114	3
TOPLAM			3,749	100

Beşinci Dönem Menderes Hükümeti Programında ekonomi politikalarının büyük oranda makroekonomi konularından oluştuğu görülmektedir. %75'lik payıyla ilk sırada gelen makroekonomi konularını, %20'lik payıyla altyapı politikaları ile %19'luk oranıyla sanayi ve KİT politikaları izlemektedir. Menderes Hükümetleri programlarında ilk kez zikredilen hizmet sektörü politikalarının oranı %5 civarındadır.

Yukarıda ana ve alt kategoriler itibariyle detayları verilen konu dağılımına ilişkin özet Tablo 7'de yer almaktadır. Söz konusu Tablodan da görüleceği üzere, ekonomi Menderes hükümetlerinin programlarındaki en önemli konulardan biri olmuştur. Menderes hükümetlerinin ilk üç döneminde ekonomiyi ikinci sırada siyasî konular izlemiştir. İkinci Dünya Savaşından ekonomisi oldukça olumsuz etkilenen bir ülkede iktidara gelen bir siyasi partinin ekonomi konularına, diğer konuların toplamından daha fazla yer verilmesi şaşırtıcı değildir.

Tablo 7

Ana Kategorilerin Dönemler İtibariyle Payları (%)

KONULAR	DÖNEMLER					TOPLAM
	I.	II.	III.	IV.	V.	
İKTİSADÎ	55	36	45	59	36	45
TOPLUMSAL	8	9	5	0	2	5
SİYASÎ	20	35	36	11	20	27
İDARÎ	17	19	11	18	38	19
DİĞER	0	1	3	12	3	3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100

Dördüncü hükümet döneminden itibaren idarî konulara siyasî konulardan daha çok yer vermeye başlamıştır. Menderes'in Beşinci Dönem Hükümet Programında yer alan idarî konuların, ağırlıklı olarak dışişleri politikalarından oluştuğu ve ekonomi içerikli konuları 2 puan geçerek en önemli başlık olduğu görülmektedir. Menderes hükümetleri programlarında en az yer verilen toplumsal içerikli konular üçüncü dönemden itibaren giderek azalmıştır.

Ekonomi politikalarını alt başlıklar halinde gösteren Tablo 8 incelendiğinde, programlarında en fazla yer verilen hususların makroekonomi konuları olduğu ve uygulanacak ekonomi sisteminin açıklanması, devletin ekonomideki rolü ve görevi, bütçe, para, faiz, vergi, kamu yatırımları gibi konuları kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Makroekonomiye ilişkin değerlendirmelerin, tüm dönem içinde %52'lik bir pay aldığı görülmektedir. Makroekonomi konularının ağırlığı dönemler itibariyle ciddi farklılıklar göstermiş, beşinci döneme gelindiğinde ekonomi içerikli konuların %75'ini oluşturmuştur.

Tablo 8

Ekonomiye İlişkin Alt Kategorilerin Dönemler İtibariyle Payları (%)

KONULAR	DÖNEMLER					ORTALAMA
	I.	II.	III.	IV.	V.	TOPLAM
Makroekonomi	47	34	59	30	75	52
Sanayi ve KİT	20	24	10	34	19	18
Tarım	25	14	23	35	0	20
Hizmet	0	0	0	0	5	0,8
Altyapı	6	22	9	2	20	8
Dış Ticaret	3	5	0	0	0	1
TOPLAM	100	100	100	100	100	100

Sektörler itibariyle ekonomi politikalarına topluca baktığımızda ise **tarıma** ilişkin konular %20'lik pay ile ilk sırada gelmektedir. Bu oranın yüksekliği, Menderes tarafından tarım sektörüne verilen özel önemin göstergesidir. Ancak, tarım sektörüne ilişkin konulara beşinci dönem programında yer verilmediği görülmektedir.

Hükümet programlarında **sanayi ve KİT** politikalarına ayrılan bölümün oranı, dönemler itibariyle sırasıyla %20, %24, %10, %34 ve %19 olmuş, dönem toplamı içinde ortalama payı ise %19'dir.

Tarım ve sanayi ile birlikte ekonominin temelini teşkil etmelerine rağmen **hizmet** sektörüne hükümet programlarında yeterli önemin verilmediği ve bunlara özel geliştirilmiş stratejilere çok az yer verildiği gözlemlenmektedir. Netice olarak, söz konusu programların tamamında hizmet sektörünün payı ise sadece binde sekizdir.

Programlarında **ulaştırma, iletişim ve enerji altyapısının** geliştirilmesine ilişkin politikaların oranı, dönemler itibariyle sırasıyla %6, %22, %9, %2 ve %20 iken, dönem toplamı içinde ortalama payı ise %8'dir.

Son olarak, konu dağılımında dikkat çeken hususlardan biri de Menderes hükümetlerinin **dış ticarete** verdikleri önemle ilgilidir. Ülkenin iktisadî kalkınmasında önemli bir yere sahip olan ihracatla ilgili somut bir strateji geliştirilmemiştir. Ülkenin yaşadığı iktisadî sorunlarının tetikleyicisi durumunda olan döviz darboğazına çözüm olabilecek, iç talepteki daralmadan firmaların daha az etkilenmesini sağlayacak ihracat konusunda yeterli ilgi gösterilmediği aşikardır.

Sadece ilk iki dönem programında yer verilen dış ticaretin toplam içindeki payı %1 seviyesinde kalmıştır.

3.2. Hükümet Programlarında Yer Verilen Ekonomi Politikaları

Çalışmamızın bu bölümünde, DP'nin ekonomi politikalarının temel unsurlarının ne olduğu ve hükümet programlarına ne şekilde yansıtıldığı incelenmiştir. Bu amaçla uygulanacak ekonomi politikasının genel çerçevesi, ekonominin yönetim sistemi ve büyüme modeli bazında ele alınmıştır. Ekonomi politikasına yönelik tespitler, hükümet programları üzerinden nitel muhteva analizi yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

DP'nin ekonomi yönetim sistemine ve büyüme modeline ilişkin tercihleri kuşkuya yer bırakmayacak şekilde hükümet programlarında açıkça yer verilmiştir. Zira, Hükümet Programlarında genel olarak ekonomiye özeldir ise makroekonomi konularına oldukça geniş yer ayrılmış ve ekonominin işleyişine ilişkin önemli politikalar ve stratejiler geliştirilmiştir. Özellikle devletin ekonomi yönetimindeki yeri, bütçenin denkliği, para değerinin korunması, faiz ve vergi düzenlemeleri ile işçi-işveren ilişkileri gibi konuların tüm ekonomi konuları içindeki payı %52'dir. Diğer bir deyişle, ülke ekonomisinin tabii olacağı model ve ekonominin genelini ilgilendiren makroekonomi politikaları, programlarda en fazla yer verilen konular olmuştur.

Ancak, DP'nin iktidar süresinin on yıl gibi nispeten uzun bir dönemi kapsamaması, bu dönemde farklı sebeplerle beş ayrı hükümet kurulması, her bir hükümetin programının da farklı olması nedeniyle, DP'nin temel ekonomi politikasına ilişkin dönemler itibariyle değişiklikler olabileceği akla gelmektedir. Örneğin, iktidarın ilk yıllarında dile getirilen devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve tarımın öncelikli sektör olarak desteklenmesi politikalarında ilerleyen yıllarda değişikliğe gidilmesini gerektiren gelişmeler yaşanmış olup, ekonomiye müdahalenin artırılması ve sanayi sektörünün daha fazla desteklenmesi gündeme gelmiştir. Ancak, bu gelişmelere rağmen Menderes, Birinci Dönem Hükümet Programında zikrettiği temel ekonomi politikalarını, hemen hemen tüm hükümet programlarında tekrar etmiş ve Beşinci Hükümet Programında özetlerken *“derhal arz edeyim ki, bundan evvelkiler gibi bu programımızın da temel yapısını Demokrat Partinin programında ifadesini bulan esaslar teşkil eder. Partimize göre, vatan ve millete mevcut şartlar ve imkânlar dahilinde en faydalı şekilde hizmet edebilmeyi derpiş eden*

bu esaslarda mühim bir değişiklik elbette bahis mevzuu olamaz.”² demek suretiyle, ekonomi politikalarında herhangi bir önemli değişiklik olmadığını vurgulamıştır.

3.2.1. Ekonomi yönetim sistemi: Devlet müdahalesinin azaltılmasına yönelik liberalleşme

Menderes, DP'nin ekonomi yönetiminde liberal bir politika izleyeceğini “*istihsal hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve her çeşit bürokratik engellerden kurtarmak*”³ demek suretiyle açıklamıştır. Nitekim, Menderes Birinci Hükümet Programında eski dönemi, “*iktisâdi sahada da nüfuz altında tutmak temayülüne göre hareket edilmiş*” ve “*zamanla müdahaleci kapitalist, bürokratik ve inhisarcı bir devlet tipi ortaya çıkmıştır.*”⁴ diyerek eleştirmiştir. Bu ifadeye göre, tek parti hükümetleri tarafından vatandaş, devletin sadece siyasî ve idarî hükmü altında tutulmamış, iktisadî olarak da baskı altında kalmış ve özel sektörün gelişmesi engellenmiştir.

Menderes'e göre, tek parti döneminde oluşan bürokratik devlet yapısı içinde, üretim hayatı kısırlanmış, iktisadî kaynakların gelişmesi engellenmiş ve KİT'lerin verimsiz çalışmasına neden olunmuştur. Dahası, devlet imalatçılığı ve devlet nakliyeciliği memlekete pahalıya mal olurken, devlet bankacılığı ve devletin borç politikası rasyonellikten uzak, devlet ormancılığı ise köylüler için ıstırap kaynağı olmaktadır.⁵

Bu itibarla, bir yandan ekonomideki devletin varlığı daraltılırken, diğer taraftan özel sektörün geliştirilmesi imkanlarının aranması gereklidir. Bu konuda yapılacak ilk iş ise “*devlet tesis ve işletmeciliğini tabiatı ve mahiyeti icabı olarak yalnız ve yalnız hususi teşebbüs ve sermayenin hiçbir suretle ele alamayacağı işlere ve bir de aynı zamanda amme hizmeti mahiyetinde olan iktisadî işlere hasretmek*”tir.⁶

DP tarafından, dış ticaret rejiminde de liberalleşmeye gidileceği hususuna ilk iki hükümet programında yer verilmiştir. Dış ticaret ve gümrük rejimlerinin düzenlenmesi olarak ifade edilen liberalleşme kapsamında tarifelerin yeniden belirlenmesi öngörülmüştür.

² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, Birleşim 10, Oturum 1, c.1 (Aralık 1957), 57

³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 3, Oturum 1, c.1 (Mayıs 1950), 47

⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 4, Oturum 2, c.1 (Mayıs 1950), 78

⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 3, Oturum 1, c.1 (Mayıs 1950), 25

⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 3, Oturum 1, c.1 (Mayıs 1950), 27

Menderes, Birinci Hükümet Programında, “*her hal ve kârda dış ticaret rejimimize kati bir istikrar vermek lüzumuna şiddetle kaniyiz. Ofisler üzerinde durarak icap eden kararları alacağız.*”⁷ sözleriyle ülkenin dış ticaretinin istikrardan uzak yapısına vurgu yapmış ve dış ticaret rejiminin gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Menderes, bu konudaki ifadelerini İkinci Hükümet Programında tekrar etmiştir: “*Dış ticaret rejimimize istikrar vermeye matuf mesaimize devam edeceğiz.*”⁸ Menderes, bu ifadeleriyle dış ticarete de liberalleşme politikasının izleneceğinin ipucunu vermiş olup, ülke ekonomisinin dışa açılması neticesinde dış ticarete yaşanan istikrarsızlığın giderileceğine inanmaktadır.

Yukarıda yer verilen ifadelerden, Menderes’in ekonomide devletçilik uygulamasından uzaklaşıp, liberal bir politika izleyeceği anlaşılmaktadır. Ancak, ilerleyen bölümlerde açıklandığı üzere liberal politika izleme vaadi uzun sürmeyecektir.

3.2.2. Büyüme modeli: Tarım öncelikli büyüme

DP’nin yukarıda kısaca özetlenen temel ekonomi politikalarının yanı sıra tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinden hangisine öncelik verildiği hususu da önem arz etmektedir. Zira, sektörlere özel olarak geliştirilen politikaları sonucunda, kısıtlı kaynakların bu sektörlerde kullanılması, kamu ve özel yatırımların yönlendirilmesi ve sektörün millî gelirdeki payının artması beklenmektedir.

Bu anlamda Menderes, iktisadî kalkınmayı sağlamak üzere tarım sektörüne öncelik verilmesi gerektiğine inanmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye’nin iktisadî gelişmesini tarım sektörü üzerinden sağlayabileceği düşüncesine sadece Menderes sahip değildir. ABD’li uzmanlar tarafından farklı tarihlerde hazırlanan bazı raporlar da ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünün tarım sektöründe olduğunu ve sanayileşme yerine tarıma yatırım yapılması gerektiğini söylemektedir. Nitekim, beş adet programın ekonomiye ayrılan bölümünde KİT politikaları dahil sanayinin payı %18 iken tarımın payı %20 olmuştur. Dördüncü Hükümet Programında tarımın önemini şu şekilde ifade etmektedir.

“Ziraat, milli ekonomimizin temelidir. Bir taraftan milletimizin beslenme ve giyinme ihtiyacını ve sanayimizin hammaddesini temin ve diğer taraftan ihracatımızın da ana kaynağını teşkil eder. Aynı zamanda zirai kalkınmamız

⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 3, Oturum 1, c.1 (Mayıs 1950), 27

⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 58, Oturum 1, c.6 (Mart 1951), 63

memlekette şimdiye kadar istihsal ve istihlâki laşey mesabesinde olan ve milli ekonomimizde yeri çok ehemmiyetsiz bulunan nüfusumuzun en büyük kısmının yaşayış seviyesini yükseltecek ve onları nispi bir refaha kavuşturmak suretiyle memleketimizde içtimai adaleti tahakkuk ettirecek ve milli bünyemizi takviye edecektir. “⁹

Menderes’in tarım sektörüne ilişkin yukarıdaki görüşü incelendiğinde ve dönemin şartları göz önünde tutulduğunda, tarımın ekonomi içindeki yerini ve önemini doğru tespit ettiğini görmekteyiz. Zira, gerçekten de o dönem için tarım ekonominin içindeki büyüklüğü itibariyle temel sektördür. 1950-1953 dönemi ortalamasına bakıldığında, tarımın millî gelir içindeki payı %44,4 iken, sanayinin %13,8, hizmetin ise %41,6 seviyesindedir (Şahin, 2014: 101). Ayrıca, TÜİK istatistiklerine göre 1950 yılı itibariyle tarım sektöründeki istihdam oranı %84 civarındadır.

Kısaca belirtmek gerekirse, DP’nin ekonomi politikasının temelini, devlet müdahalesinin azaltılarak özel sektörün geliştirilmesine yönelik liberalleşme ve sanayiden ziyade tarım sektörünün geliştirilmesi oluşturmaktadır.

4. Hükümet Programlarıyla Uygulama Farklılığı

Ekonominin yönetim sistemine ilişkin olarak Menderes tarafından benimsenen politikanın iki aşamada oluştuğu görülmektedir. Birinci aşama 1950-1953 yılları arasında uygulanmak istenmiş ve devlet müdahalesinin azaltılması, ana sanayiler hariç devlet işletmeciliğinden vazgeçilmesi, KİT’lerin özel sektöre devredilmesi gibi unsurları içermektedir. Ancak, DP’nin liberalleşme politikasının uygulanması farklı nedenlerle mümkün olamamıştır. Anılan nedenler arasında başta gelen döviz kıtlığının yaşanmaya başladığı 1953 yılından itibaren devlet müdahalesinin artmaya başladığı, kamu sektörünün yeni sanayi tesisleri açmaya başladığı ve KİT’lerin özelleştirilmesinden vazgeçildiği görülmektedir. Ancak, söz konusu uygulamalarla eş zamanlı olarak özel sektörün de geliştirilmek istendiği görülmektedir. Bu anlamda, DP döneminde devletçilik ile serbest piyasa sisteminin karışımı sayılabilecek karma ekonomi sistemi geçerli olmuştur.

DP’nin ekonominin yönetim sistemine yönelik politikasında yıllar itibariyle yaşanan değişiklik hükümet programlarına da yansımıştır. Öncelikle, liberalleşme politikasının en önemli

⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Birleşim 14, Oturum 1, c.1 (Aralık 1955), 252

unsurları olan devlet müdahalesinin azaltılması ve KİT'lerin özelleştirilmesi konularına Üçüncü Hükümet Programından itibaren yer verilmediği görülmektedir. Benzer şekilde, DP tarafından, dış ticaret rejiminde de liberalleşmeye gidileceği hususuna ilk iki hükümet programında yer verilmiştir. Dış ticaret ve gümrük rejimlerinin düzenlenmesi olarak ifade edilen liberalleşme kapsamında tarifelerin yeniden belirlenmesi öngörülmüştür. Ancak, 1950 ve 1951 yıllarında yapılan kısmi liberalleşme çalışmalarından sonra bu politikadan vazgeçilmiş ve sonraki hükümet programlarında dış ticaret alanındaki liberalleşmeden bahsedilmemiştir.

DP'nin genel ekonomi yönetim sisteminin tamamlayıcı unsuru niteliğindeki büyüme modelinin de zaman içinde değişiklik gösterdiği görülmektedir. 1953 yılına kadarki süreçte, liberalleşme politikası çerçevesinde devlet müdahalesinin azaltılması, devlet işletmelerinin özel sektöre devredilmesi, ithalatın ve ihracatın önündeki engellerin kaldırılması öngörülmüştür. Ancak, özellikle en önemli ihracat kalemi olan tarım sektörünün kötü hava koşullarından olumsuz etkilenmesi sonucunda yaşanan döviz sıkıntısı nedeniyle, tüketim ve yatırım malları ithalatında önemli zorluklar yaşanmıştır. Bu noktada, temel ihtiyaç maddelerinin mümkün olduğu ölçüde yurtiçinde yerli kaynaklarla üretilmesinin zorunluluğu ortaya çıkmış ve ithal ikameci politikalar izlenmeye başlamıştır.

Çalışmamızda incelenen DP'nin politika değişikliği konusuna, ekonomi tarihi literatüründe de dikkat çekilmektedir. Dönemi inceleyen tarihçiler, DP'nin ilk yıllarında uygulanan ekonomi politikalarını başarısızlıkla sonuçlanan kısa süreli liberalleşme denemesi olarak değerlendirmekte, Menderes döneminde tarım sektörüne öncelik verilerek makineleşmenin gerçekleştirildiği, ancak ilerleyen yıllarda sanayiye verilen önemin arttığı, bu nedenle ABD ile ilişkilerin bozulduğu ifade edilmektedir.

Pamuk'a (2016) göre DP döneminin liberal politikalar uygulanan ilk yarısında Kore Savaşı, iyi hava koşulları, tarımda makineleşme, yeni toprakların tarıma açılması gibi nedenlerle millî gelirden önemli artışlar olmuştur. Ekonomide yaşanan kısa süreli iyileşme ülke genelinde büyük bir iyimserliğe yol açmış, 1954 genel seçimlerinde DP'nin daha fazla oy almasını sağlamıştır. Ancak, olumsuz hava koşulları sonucunda tarımsal üretimde gerileme yaşanması nedeniyle DP tarafından popülist bir politika izlenerek tarım ürünlerine yönelik yüksek fiyatlı destekleme alımları yapılmaya başlanmıştır. Destekleme alımları yüksek enflasyona yol açmış, tarımsal ihracatın gerilemesi sonucunda ise döviz gelirleri büyük oranda azalmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda,

tüketim ve yatırım mallarında da önemli darlıklar yaşanmış ve DP tarafından liberal politikalarından vazgeçilerek, daha müdahaleci ve ithal ikameci politikalar izlenmeye başlamıştır.”¹⁰

Boratav (2012), DP politikalarını İkinci Dünya Savaşının hemen ardından oluşan uluslararası konjonktür ile ilişkilendirerek, liberalleşme eğiliminin 1946 yılı itibariyle Cumhuriyet Halk Partisinde görülmeye başladığını, Demokrat Parti tarafından kesintiye uğratılmadan devam ettirildiğini ifade etmektedir. Boratav 1946-1953 yılları arasını “*Dünya Ekonomisiyle Farklı Bir Eklemlenme Denemesi*” olarak tanımlamaktadır. Anılan dönemde, reel gelirlerde artış yaşanmış ve yaşam koşulları düzelmiş olmakla birlikte, bölüşüm dengeleri bozulmuş, köylülerin ve tüccarların millî gelirdeki payı artarken, işçi ve memurların payı ise azalmıştır. 1954 yılından sonraki dönemde ise ihracatta tıkanma yaşanmaya başlamış ve dış kaynak bulunamaması nedeniyle liberal dış ticaret rejimine son verilmiştir. Boratav’a göre KİT’lerin özelleştirilmesinden vazgeçilerek yeni kamusal yatırımlara gidilmesi şeklinde alınan tedbirler ise ekonominin kötüye gidişine tepki niteliğinde olup, uzun dönemli iktisat politikasından kaynaklanmamıştır.

Kazgan (2006) da Boratav’ın tespitlerine yakın görüşler ileri sürmüş ve CHP döneminde başlatılan serbest piyasa ekonomisi içinde dış sermayeye açılma denemelerinin DP tarafından 1954 yılına kadar uygulanmak istendiği ifade etmiştir. Ancak, serbestleşme politikası ekonomide ciddi sorunlara yol açmış ve süreç 1958 kriziyle sonuçlanmıştır. Benzer şekilde, DP’nin sanayi yerine tarıma öncelik verme politikası tam olarak uygulanamamış ve ticaret hadlerinin sanayi lehine değişmesi sonucunda özel sektör sanayi yatırımlarına yönelmiştir. Devletin küçültülmesi de mümkün olamamış ve azalacağı taahhüt edilen müdahaleler ise artarak plansız ve programsızca yapılar hale gelmiştir.

Kepek’ e (2012) göre DP döneminde KİT’lerin özel sektöre satışı mümkün olmamış, hatta ekonomide yaşanan arz yetersizliği sonucunda kamu yatırımları artırılmak zorunda kalınmıştır. Bununla birlikte, kamudaki büyüme ihtiyacı duyulan hammadde ve ara malların teminini kolaylaştırmış, Dünya Bankası öncülüğünde kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası üzerinden verilen krediler özel sektörün hızla büyümesine ciddi katkıları olmuştur.

Ekzen (2009), DP tarafından uluslararası yönlendirmelerin gönüllü olarak kabul edildiğini ve bu çerçevede tarım sektörünü destekleme politikasının benimsendiğini, ancak, özellikle dış ödeme sorunlarının yaşanmaya başladığı 1954 yılından itibaren sanayi sektörüne ağırlık vermek

¹⁰ Pamuk, *a.g.e.*, 227-235

zorunda kaldığını ifade etmektedir. Diğer taraftan, DP'nin iktisat politikasında değişikliğe gitmek istemesi, uluslararası kredi çevrelerini rahatsız etmiş ve 1958 Ağustos ayındaki devalüasyon kararına kadar Türkiye'ye kredi verilmemiştir.

Şahin (2014), DP'nin ekonomi politikasının temelini devletin iktisadî faaliyetlerini daraltarak özel sektörü desteklemek ve liberalizasyon olduğunu, bu politikanın somut uygulamalarının ise Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu ile oluşturulduğunu ileri sürmektedir. Ancak, hükümet programlarında yer verilen KİT'lerin özelleştirilmesi politikasından 1954 yılı itibariyle tamamen vazgeçilmiş ve kamunun iktisadî faaliyetleri daha çok KİT'ler üzerinden artırılmıştır. Benzer şekilde, ekonominin dışa açılması yönünde girişimlerde bulunulmasına rağmen hızla büyüyen dış açık nedeniyle 1953 yılı itibariyle liberalizasyondan tamamen vazgeçilmiştir.

Son olarak Tokgöz (2007), Menderes döneminde tarımın gelişi güzel makineleştiğini, sanayileşmenin özel sektör üzerinden gerçekleştirilmek istendiğini ifade etmektedir. Tokgöz'e göre, dışa açılma ve serbestleşme politikası, içerde büyük toprak sahipleri ve tüccarların çıkarları doğrultusunda, dışarda ise SSCB tehdidi nedeniyle yakınlaşma sağlanan ABD'nin telkinleri sonucunda benimsenmiştir.

5. Sonuç

DP'nin ekonomi politikalarına hükümet programlarında ne kadar önem verildiği, iktisadî gelişmeyi sağlayacak stratejilerin neler olduğu, nasıl uygulandığı ve dış etkilerin olup olmadığı sorularının cevapları bu bölümde araştırılmıştır.

DP hükümetleri tarafından ekonomiye verilen önemin belirlenmesi, 10 yıllık iktidarı süresince kurulan 5 adet hükümet programına niceliksel muhteva analizi yöntemi uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Muhteva analizi sonucunda, ekonomi içerikli konuların genel toplam içindeki payının dönemler itibariyle sırasıyla, %55, %36, %45, %59 ve %36 olduğu tespit edilmiştir. Ekonominin ağırlığı her dönemde hissedilmekle birlikte, dönemler itibariyle dalgalanmalar göstermiş, beşinci döneme gelindiğinde ise idarî konulara ekonomiden daha fazla yer verilmiştir. Söz konusu dönemde, hükümet programında en büyük pay dış politikaya ayrılmış olup, soğuk savaş, NATO, Ortadoğu ve Kıbrıs içerikli dış politikanın toplam içindeki oranı %31 olmuştur.

Diğer taraftan, ekonominin hükümet programlarındaki genel ağırlığı bulunmakla birlikte, ekonominin alt başlıklarına ayrılan yer ve dolayısıyla bu alanlarda benimsenen stratejilerin

ağırlıkları dönemler itibariyle büyük değişiklikler göstermektedir. Örneğin, KİT'lere ve dış ticarete yönelik stratejilere sadece ilk iki dönemin programlarında yer verilirken, hizmet sektörüne ilişkin hususlar sadece Beşinci Hükümet Programında zikredilmiştir.

Konu dağılımında dikkat çeken hususlardan biri de DP hükümetlerinin dış ticarete verdiği önemle ilgilidir. Ülkenin iktisadî kalkınmasında önemli bir yere sahip olan ihracatla ilgili herhangi bir strateji geliştirilmemiştir. Ülkenin yaşadığı iktisadî sorunlarının tetikleyicisi durumunda olan döviz darboğazına çözüm olabilecek, iç talepteki daralmadan firmaların daha az etkilenmesini sağlayacak ihracat konusunda yeterli ilgi gösterilmediği aşıkardır.

DP tarafından sözü edilen politikaların ne kadar doğru seçildiği ve başarıyla uygulanabildiği hususu ayrı bir inceleme konusu olmakla birlikte, bu politikaların çerçevesi önceki hükümetlerden farklılık meydana getirecek şekilde belirlenmiş ve bunun kendi içinde tutarlı hususları içerdiği görülmektedir. Benzer şekilde, programların hazırlandığı dönem ve koşulları göz önüne alındığında, tarımın öncelikli sektör olarak tercih edilmesinin iktisadî ve siyasî gerekçeleri de mevcuttur.

DP Hükümetlerinin ekonomi politikalarının temel ilkelerini, devlet müdahalesinin azaltılmasına ve özel sektörün geliştirilmesine yönelik liberalleşme ile sanayiden ziyade tarım sektörüne öncelik veren bir büyüme modeli oluşturmaktadır. Ancak, Menderes tarafından, ilk iki hükümet programlarında ekonomideki devletin ağırlığının azaltılacağı ve daha liberal politikalar izleneceği, KİT'lerin özelleştirileceği ve devlet işletmeciliğine son verileceği hususuna yer verilmiş olsa da ilerleyen yıllarda serbestleşmeden hızla vazgeçilmiştir. Diğer bir ifadeyle, DP'nin hükümet programlarında yazan ile fiili olarak uygulanan politikalar arasında farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. DP'nin iktidar dönemini iç ve dış şartların zorlamasıyla politikalarda meydana gelen değişiklikler göz önünde tutarak, 1950-53, 1954-57 ve 1958-60 yılları itibariyle üç döneme ayırmak gerekmektedir. Nitekim, Menderes tarafından kurulan beş ayrı hükümetin üçünün kuruluş tarihleri bu dönemlerle uygunluk arz etmektedir.

DP hükümetlerinin faaliyette bulunduğu dönem, iktisadî krizler, borç ödeme güçlükleri, IMF ile ilk müzakereler gibi olumsuz gelişmelere rağmen, çalışmamızda da gösterildiği üzere ekonomiye verilen önem sayesinde, iktisadî kalkınma alanında ülkenin önünü açan, belirli sektörlerde ciddi yatırımların gerçekleştirildiği, refah düzeyinin artışıyla birlikte, kentleşmenin de arttığı ve bu yönüyle toplumsal ve kültürel değişimlerin hızlı yaşandığı bir dönem olmuştur.

Ekonomi tarihimize “kısa süreli liberalleşme denemesi” olarak geçen DP dönemi yerini 1980 yılına kadar devam edecek olan “planlı ekonomi” dönemine bırakmıştır.

Kaynakça

- Acun, F. (2005). Muhteva Analizi Metodu ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1).
- Aydın, Z. (2005). *The Political Economy of Turkey*. Michigan, USA: Pluto Press.
- Boratav, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009* (On Yedinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Bryman, A. & Burgess, B. (2002). *Analyzing Qualitative Data*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Ekzen, N. (2009). *Türkiye Kısa İktisat Tarihi* (İkinci Baskı). Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
- Eroğul, C. (1998). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi* (Üçüncü Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Hsieh, H. F. & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288.
- Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepenek, Y. (2012). *Türkiye Ekonomisi* (Yirmi Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Pamuk, Ş. (2016). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadî Tarihi Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm* (Altıncı Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şahin, H. (2014). *Türkiye Ekonomisi* (Yenilenmiş On Dördüncü Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- TBMM (1998). *Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem (1950-1954)*. c. I, (Haz. Öztürk, K.). Ankara: TMMM Vakfı Yayınları No:19.
- TBMM (1998). *Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem (1950-1954)*. c. II, (Haz. Öztürk, K.). Ankara: TMMM Vakfı Yayınları No:21.
- TBMM (2010). *Türk Parlamento Tarihi, X. Dönem (1954-1957)*. c. III, (Haz. Binark, İ.). Ankara: TMMM Kültür, Sanat, Yayın Kurulu Yayınları No:139.
- TBMM (2012). *Türk Parlamento Tarihi, VIII. Dönem (1946-1950)*. c. I, (Haz. Çufalı, M.). Ankara: TMMM Kültür, Sanat, Yayın Kurulu Yayınları No:146.
- TBMM (2013). *Türk Parlamento Tarihi, XI. Dönem (1957-1960)*. c. I ve c. II, (Haz. Arslan, Z.). Ankara: TMMM Kültür, Sanat, Yayın Kurulu Yayınları No:156.
- TBMM (2013a). *Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri: Cilt 2 (22 Mayıs 1950 – 20 Kasım 1961)*. (Haz. Neziroğlu İ., Yılmaz, T.). Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları.
- TBMM Tutanak Dergisi (1950). Dönem IX, Birleşim 3, Oturum 1, c.1 (Mayıs 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi (1950). Dönem IX, Birleşim 4, Oturum 1, c.1 (Mayıs 1950).

- TBMM Tutanak Dergisi (1950). Dönem IX, Birleşim 5, Oturum 1, c.1 (Haziran 1950).
- TBMM Tutanak Dergisi (1951). Dönem IX, Birleşim 58, Oturum 1, c.6 (Mart 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi (1951). Dönem IX, Birleşim 59, Oturum 1, c.6 (Nisan 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi (1954). Dönem X, Birleşim 3, Oturum 1, c.1 (Mayıs 1954).
- TBMM Tutanak Dergisi (1955). Dönem X, Birleşim 14, Oturum 1, c.1 (Aralık 1955).
- TBMM Tutanak Dergisi (1957). Dönem XI, Birleşim 10, Oturum 1, c.1 (Aralık 1957).
- Tokgöz, E. (2007). *Türkiye'nin İktisadî Gelişme Tarihi (1914-2007)* (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Sekizinci Baskı). Ankara: İmaj Kitabevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2014). *İstatistik Göstergeler 1923–2013*.
- United States General Accounting Office Program Evaluation and Methodology Division (1996). Content Analysis: A Methodology For Structuring Written Material <http://archive.gao.gov/d48t13/138426.pdf>
- Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.